

REDAKČNÁ ČASŤ PRÁVNICKEJ FAKULTY UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE.

Riadi a jako redaktor zodpovedá univ. prof. Dr. Vratislav Bušek.

Apriorism v hospodárství a hospodářské nauce.

Situace po světové válce zvláště vystupňovala nepoměr mezi výsledky technickými a výsledky ekonomickými. Kdežto technika se řítí ku předu a staví nás před naprosto nepředvídatelné nové poznatky, ve světě ekonomiky se setkáváme s mnohem skromnějším tempem a nové situace řeší se prostředky namnoze starými. Nepřekvapuje, že ekonomická nauka může vystačit do velké míry se starými poučkami a naukami, se starým, po případě již stoletým plánem a znovu a znovu používat klasických pojetí smithovských.

Vývoji vědecké nauky ekonomické v tom mnoho neprospělo, že ekonomické otázky staly se doménou politiky, přestaly být předmětem pouze odborných a vědeckých pracoven a staly se problémem přetřásaným denním žurnalismem, Stalo se sporným, co jest v nich ještě oborem vědy a co již oblastí žurnalistu. Masa drobných hospodářských poznatků, se kterou praxe operuje, jest nutným majetkem žurnalistu. Tyto indukce a rychlá dedukce prováděná žurnalismem převažují. Co ještě zbývá vědět? Vědecké poznání buď se provádí s akribií opatrnosti a tedy pomalostí a pak přichází pozdě, přináší sovy do Athen, je zatlačeno do pozadí, jest úplně nečasové. Anebo musí se věnovati velkým koncepcím, jež vytyčují nové směry, vyhlídky, nově formulované generalisace. Mezi těmito dvěma alternativami, pohybuje se denní oblast ekonomické vědy.

První směr jest vyznačen nejspíše statistickým kvantitivismem, resp. aplikací statistických pramenů. Druhý směr představuje různé stupně ekonomického kvalitivismu, jenž na venek dává výraz vývoji vědecké ekonomiky. Patřily sem kdysi objevy merkantilismu, fysiokratismu, liberalismu, socialismu, pokud byly ještě směry vědeckými, patří sem škola matematická, hedonistická, institucionalismus a pak nesčetné množství různých vědeckých koncepcí, jež představují varianty těchto základních nauk nebo jednotlivá originelní myslitelská pojetí, jež nedosáhla obecnějšího úspěchu, byť i představují často cenný přínos vědecké ekonomice. Mezi těmito všemi směry s jejich aplikacemi pohybuje se hlavní gros vědecké monografie, jež obyčejně se opírá o statistickou nebo jinou indukci a jako dedukční metodu volí určitou toninu, jíž lze zařaditi do soustavy kvantitní koncepce.

Mocné události orientují svým způsobem činnost monografickou a koncepční. Tak jest to u velkých hnutí politických a zájmových, jak lze pozorovati na vývoji socialismu a liberalismu. A zvláště u události velikých důsledků politických a hospodářských, jako jsou období velikých válek, na př. v období po napoleonské nebo po světové válce. Tak liberální orientace byla podnícena napoleonským obdobím a vydržela až do polovice minulého staletí. Co se týče světové války a období po ní, zdá se, že takovým orientačním centrem, jenž určoval hlavní směr koncepce, stal se socialismus ve všech svých přerostaných podobách, zejména ve formě státní omnipotence též hospodářské a ekonomiky bez soutěže.

Tyto střídavé vlny — nálady — v koncepčních směrech netvoří jediného účinku velkých událostí. Mění se též obsah otázek, jež luští praxe, politika a žurnalistika a k nimž jest přivrácen zájem vědy, pokud nechce býti nečasovou. Jest to problém bídy a populační po válkách napoleonských. Jest to problém nezaměstnanosti, měnový, světového obchodu neb autarkie po světové válce. Nesčíslná masa různých drobných i velkých statisticko-quantitativních pojednání doprovázejí tento směr.

Tento celý vývoj v období poválečném, ač lze to říci v zeslabené míře již o období před tím, jest značně charakterisován apriorismem. Apriorismus necharakterisuje jen hospodářskou žurnalistiku, ale vnikl i do vědecké ekonomiky, jež pracuje obyčejně ve stínu určitých kvalitních generalisací. Tento apriorismus nesouvisí toliko s vrozenými sklony k tendenčnosti, tedy s osobním založením, brzděným, někdy však také povzbuzovaným, menším, či větším školením. Ale je vyvoláván také fakty sociologickými, sociálním účinkem velkých událostí, eventuálně tlakem stranickým nebo vládním. Vědecký vývoj může však dobře postupovat jen potud, pokud tyto momenty aprioristické, at subjektivní nebo sociální povahy jsou drženy na uzdě. Po té stránce vývoj přítomné doby nebyl příznivý. Proto tolik vlády žurnalismu. Proto ve vědě tolik sklonu ke kvantitativním pracím, statistickým popisům, jimiž se uniká apriorismu na újmu kvalitního rozběhu generalisačního.

Apriorismus v ekonomice nemá ovšem všude stejné půdy. Nejsilnější jest v oblasti zkoumání hospodářské politiky, což jest z hospodářské dynamiky velmi rozsáhlý obor. Kde základ kvantitní jest nepostradatelný a zjistitelný, apriorismus ustupuje. Avšak oblast kvalitního posuzování, jež se nemůže plně opřít o cifry a jest jinak nejrozhodnějšího významu pro ráz a výsledky ekonomické, podléhá nejsilněji apriorismu.

Netýká se to jen politiky veřejných subjektů, nýbrž i akcí subjektů soukromých, vlastního výdělečného hospodářství.

Podstata apriorismu v ekonomice záleží zvláště v předběžném posuzování ekonomických otázek, speciálně akcí, se stanoviska určitých generalisací, v nichž jest shrnuto politicko-hospodářské přesvědčení. Projevuje se to na př. v hodnocení politické akce se zaujetím pro nebo proti veřejnému zásahu, v aprioristickém posuzování soukromých akcí buď s přízní, nebo nepřízní vůči zásadě soukromé akce s celým množstvím odstínů v důrazu na tu či onu složku. Tyto generalisace jsou tak vypěstovány a na všechny případy počítány, že určují v každém momentu již předem, celkově, nikoliv ovšem do všech detailů rozhodnutí nebo posudek. Tento druh apriorismu se nazývá často přesvědčením a jest pro praxi žurnalistu neocenitelným, určuje pevnou páteř někoho, kdo není dost silným, aby ji dovedl sám vytvořit. Ale neměla by vědecká koncepce se oprostít od tohoto apriorismu, nemělo by snahou vědeckých pracovníků být nikoliv negace opravdového přesvědčení, ale negace apriorismu, převzatého předem? Ohromný rozsah problémů, detailů, obyčejně ztěžuje celkovou orientaci. Odborník se pozná podle omezení, vědecký specialista musí být schopen na omezeném úseku pracovat bez převzetí hotového celkového názoru.

Problém by bylo lze chápati také v tom smysle, že jest potřebí nestrannosti. Ne ovšem nestrannosti, jež by znamenala opatrnickví, nýbrž nezaujatého, apriorismem nezatíženého chápání faktů. Je to starý požadavek teorie. Vysoký stupeň pochybovačnosti — někdy i posměšné, jindy teoreticky (pragmatismem) omlouvané — charakterisuje převládající sílu apriorismu.

Důsledky apriorismu nejsou jen v zeslabené kvalitě myšlení, nýbrž i v nedostatku velké koncepce.

Apriorismus je jen jedna strana závady, jejíž druhá strana je nedostatek dynamičnosti, což znamená neschopnost viděti neskreslená fakta a vyvodit z nich důsledky. Zde je hlavní důvod onoho překvapujícího nepoměru, který jest mezi dynamickým vývojem techniky a mezi staticností ekonomiky, což nelze vysvětliti jen všeobecným charakterem sociologických základů nauk ekonomických, nýbrž nedostatečným přizpůsobením nové skutečnosti, jak co se týče praxe, tak i nauky.

V dnešní době tyto nedostatky ekonomické koncepce lze vidět daleko více v praxi než v teorii. Není-li přímo zjevná, tož minimálně stále latentní dispozice k hyperprodukcí, ukazuje nejnápadněji nepoměr mezi výkonem technickým a ekonomickým. Těchto momentů jest však víc a lze je zvláště

soustředit v tom problému, že ekonomika nebyla dosud schopna ve svém oboru přemoci převahu iracionálních momentů. Věda i praxe vyhovuje potud potřebě dané situace, jest á jour, pokud může situaci podchytiti racionálně. To jest stoprocentně možno v technice. V oboru ekonomickém setkáváme se však s prostředím institucí (ať již tento pojem vezmeme v největší šíři), jež představují odkaz minulosti, často vůbec bez zřetelů racionálních. Že instituce představují par excellence také útočiště apriorismu, nelze pochybovat!

Tento výhled dává pro kritiku a překonání apriorismu špatné předpoklady. Ekonomický život jest spiat s institucemi, reformovat instituce jest základ každé reformy, ale zároveň počínání velmi namáhavé. Tak jako člověk si vůbec ulehčuje život a praxi zvykem (druhá přirozenost), tak ekonomický život svůj hladký průběh staví na institucích. Otázku lze vzít vždycky jen relativně. Bez institucí to nejde a nešlo a přec byl apriorismus v některých obdobích mnohem menší a koncepční svoboda a průbojnost mnohem větší. Změnili se lidé? Jsou dnes více apriorističtí než dříve? Sotva co do své subjektivní organisace. Ale apriorismus má svou silnou oporu v zesílenější posici institucionalismu, v starších nebo v stále koncentrovanějších a složitějších systémech institucí, jež svou organisovaností vždy více omezují sferu individuální volnosti. Připočteme-li zesílený mechanismus a omnipotenci státní ve velkých oblastech světa, jsme ochotni značnou část apriorismu a státnosti v ekonomice přičíst sociologickému, institucionálnímu momentu.

Ale obrat k reformě napřed musíme vidět u lidí. Přes všechny vlivy mechanické organisace vždy jest dána určitá možnost volné, racionální, romantické, lidské akci. Novost a svěžest teoretické koncepce, dynamisování vědy lze očekávat jen odtud.

Cyril Č e c h r á k.

Dr. Imrich Karvaš :

Hospodárstvo a právo.*)

Zvolené téma má za účel zistiť pomer medzi právnym poriadkom v určitej zemi a medzi hospodárstvom, t. j. hospodárskymi inštitúciami. Je na prvý pohľad jasné, že sa musíme v prvom rade vyporiadať s otázkou, aká je súvislosť, po prípade pomer právneho poriadku, rešp. jeho jednotlivých noriem k hospodárstvu, po príp. k hospodáreniu tých, ktorí sú subjektami tohoto. — Po zodpovedaní tejto hlavnej otázky si všimneme, aké systémy hospodárenia sú možné pod vlivom právnych noriem.

*) Článek je upravená prednáška, ktorá bola prednesená na podzim r. 1935 v Odbočke Právnickej Jednoty na Slovensku v Banskej Bystrici.